

Alev Alatlı Romanı Neyi, Nasıl Anlatır?

Geride kalan eserler yaşamlarını sürdürecektir olsalar da ölümün kariyeri bitirdiği doğrudur. Tam da bu nedenle bu kez eleştiri, yazarın kaldığı yerden işe devam etmek zorundadır. İşte bu yazı da Alev Alatlı'nın (1944-2024) dostlarını ve izlerkitlesini derinden üzen 2 Şubat'taki ölümü üzerine hazırlandı. Alatlı'nın romancı, köşe yazarı, araştırmacı, eğitimci ve entelektüel olmak üzere pek çok kimliği var. Biz geçmişte, romancılığı üzerine bir araştırma yürüttüğümüz için yazıyı da yazarın bu yönüyle sınırlandıracağız.

1980'lerin ikinci yarısında roman yazmaya başlayan Alatlı'nın ölümüne kadar pek çok roman yayımladığını, başlangıcından bir süre sonraysa ırmak roman tarzıyla edebiyatını sürdürdüğünü görürüz. *Yaseminler Tüter mi Hâlâ* (1985), *İşkenceci* (1986) ve *Kadere Karşı Koy A.Ş.* (1995) yapıtları dışındakiler ırmak roman biçiminde düzenlenmiştir. Or'da Kimse Var mı dizisi *Viva La Muerte / Yaşasın Ölüm* (1992), *Nuke Türkiye* (1993), *Valla Kurda Yedirdin Beni* (1993), *O.K. Musti Türkiye Tamamdır* (1994), *Beyaz Türkler Küstüler* (2013) romanlarından; Schrödinger'in Kedisi dizisi *Kâbus* (1999) ve *Rüya* (2001) romanlarından; Gogol'un İzinde dizisiyse *Aydınlanma Değil Merhamet* (2004), *Dünya Nöbeti* (2005), *Eyy Uhnem Eyy Uhnem* (2008) romanlarından oluşur.

Alev Alatlı romanlarının tarihsel kapsamı -fütüristik olanları dışarıda bırakırsak- 1940'lı yıllardan 1990'ların sonuna kadar süren yaklaşık elli yıllık bir zaman dilimidir. Bu aynı zamanda yazarın da bizzat yaşamış olduğu kişisel bir zamandır. Çok partili hayata geçişimizden günümüze kadar ülkemiz ve bölgemizde olup biten önemli pek çok toplumsal-siyasal olay bu romanlara konu olmuştur. Kıbrıs sorunu, ülkemizde geçmişten bugüne yaşanmış olan işkence ve şiddet olgusu, askerî darbeler, Türkçülük ve Kürtçülük hareketleri, sosyalizm, Batı'nın sömürgeci karakteri, oryantalizm, Doğu-Batı sorunu, Türk top-

Alatlı için roman yazmak, sanatsal bir oyun değil; handiyse okuyucuya bilgi ve düşünce aktarmanın bir yoludur. Zaman zaman bu üsluba eleştirel üslup da eşlik eder. Alev Alatlı düşünce üslubunu geniş bir sözcük dağarcığı ve çokça kullandığı terimlerle pekiştirir. Bu özellikleri üzerinden değerlendirdiğimizde, bu bütüncenin ana akım romandan epeyce farklı olduğunu görürüz. Pekâlâ bir makaleyle, bir incelemeyle ortaya konabilecek düşüncelerin, konuların Alatlı tarafından roman türüyle yazıldığını anlarız.

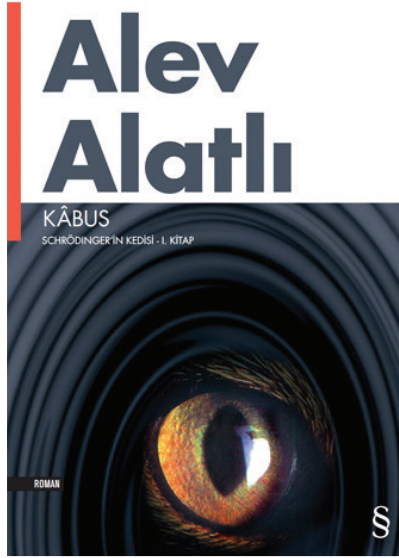
lumunda yaşanan değer ve söz yitimi, kadınların sorunları, eğitim sistemi, yabancılaşma, yozlaşma, aydın sorunu bu romanlarda yeniden ve yeniden irdelenmiştir.

İnsanı odağa alan ve ondan hareket eden Alatlı romanına göre insan merkezci dünya görüşünün temeli, özgür insandır. İnsan yazgısını kendisi belirleyebiliyorsa, ahlak yasasını ortaya koyup ona göre davranabiliyorsa özerk bir varlık olur. Bu dünyanın da inançları vardır. Onun ayırt edici özelliği, bu inançların gönüllülükle kabullenilmesi ve iki dünyanın birbirinden ayrılmasıdır. Alatlı da Sartre gibi düşünür: İnsan dünyadan ve kendisinden sorumludur.

Bireysel konulardan çok toplumsal konuları işlemeyi yeğleyen yazar, ilk romanından yayımladığı son romanına kadar bu tutumunu sürdürür. Her ne kadar ilk romanda Eleni Naciye'nin yaşadıkları çıkış noktası olarak alınsa da anlatılmak istenen kadın olmanın zorluğudur. Bunun yanı sıra Kıbrıs'ın İngiltere'den kopma çabası, Rumlar ve Türkler arasındaki sürtüşmeler konu edilir. Bireyin yaşamından hareket etmekle birlikte romanın konusu genişleyip siyasal bir sorunu irdeler. Türkiye'nin acı bir gerçeği olan işkence, şiddet ve sadizm yine Alatlı'nın dikkatini çeken bir konudur. Aile içinden kamusal alana kadar her yerde

yaşanan bu olgu; özellikle darbe dönemlerinde doruğa tırmanmıştır. Yazar, devletin vatandaşını, neredeyse ıslah etme yöntemi olarak kullandığı şiddeti ikinci romanı *İşkenceci*'de ele alır.

Aydın sorunu, Batılıların Türkiye'ye yönelttikleri oryantalist bakış açısı, 1960'lardan 1980'lere kadar uzanan Türkiye'deki sosyalist hareketler, Türkçülük, Kürtçülük ve darbe dönemleri Alev Alatlı'nın romanlarında enine boyuna işlenen konulardır. Bunlar, özellikle "Or'da Kimse Var mı?" dizisi içinde yer alan romanların temel sorunsalıdır. Yeni dünya düzeni, Batı'nın

sömürgeci tavrı, İMF, küresel tekeller, Türk toplumunda yaşanan değer yitimi ve afazi Alatlı'nın romanına girer. Yazılarında ve romanlarında toplumsal afazi üzerinde ayrıntılı biçimde durur. Sözlü ve yazılı iletişimde kullanılan terim ve kavramların tanımlarının tam olarak yapılamamasından doğan

kavram kargaşası bu tür afaziyi oluşturur. Alatlı'ya göre afazi, Türk insanın zihnine yerleşmiş bir virüstür. Değerlerin, ailenin ve ulusun hiçleştirilmesiyle devam eden bu süreç; Türkiye için dikkat edilmesi gereken bir tehlikedir. Bu tehlike göz ardı edilirse, küçümsenirse ülkenin ve insanımızın başına nelerin geleceği, "Schrödinger'in Kedisi"nde anlatılır. Afaziyi aşmak için Türkçeye dönmek gerekir. Dil bilgisinin elden geçirilmesi, etimoloji sözlüğünün hazırlanması ve bir Türk ansiklopedisinin oluşturulması ilk aşamada atılması gereken adımlardır.

Kuzey komşumuz Rusya ve Rus insanı, Alatlının ilgisini çeken bir başka konudur. Çarlık döneminden Glastnost sonrasına kadar komşumuzun geçirdiği tarihsel süreçler, Rus kültürü ve edebiyatı, Rus insanının yaşam pratiği “Gogol’un İzinde” dizisinin temel izlekleridir. Toplumsal ve siyasal olaylara belgeselci titizliğiyle yaklaşan Alatlının esas meselesi Türkiye’dir. Yunanistan’ı anlatırken de Rusya’yı anlatırken de zihninde kendi ülkesi vardır.

Romanlardaki olayların dizilişine baktığımızda doğrusal bir kronolojinin olmadığını görürüz. Olay zamanı, ileriye gidiş ve geriye dönüşlerle handiye zikzaklar çizer. Bu durum ilk roman dışında, Alev Alatlının bütün romanlarında görülen bir zaman dalgalanmasıdır. Onda zaman belli bir çizgiselliği izlemez, çağrışımlarla geçmişe ve geleceğe yolculuklar yapar.

Atatlı yapıtlarında, klasik romanlarda görüldüğü gibi bir çevre oluşturmak için mekân betimlemesi yapmaz. Klasik roman anlayışında açık ya da kapalı neredeyse tüm uzamların (mekânların) ayrıntılı biçimde betimlemesi yapılır. Alev Alatl, daha çok izlekleri önemseydiği için mekân üzerinde fazla oyalanmaz. Az sayıdaki kapalı mekân betimlemeleri işlevseldir; anlatılmak istenen konuyu, tanıtılan kişiyi desteklemek için kullanılmıştır. Genellikle kısa ve seçici betimlemeler yapılmıştır. Baştan sona bir uzamdaki bütün öğeler anlatılmaz. Alatlının mekânları; kulağın ya da zihnin değil, gözün ürünüdür. Görsel olan bu mekân betimlemeleri, kamera nesnellığı taşır. Çünkü Alatl’daki egemen mekân betimlemesi nesnel karakterli olup gerçekçi özellikler taşır. Uzun seçimleri; roman kişilerinin karakter ve kimliklerinin, toplumsal ve kültürel konularının sunulmasını destekler. Bu betimlemelerle roman kişileri arasında paralellikler vardır. Kişilerin sosyal durumu ve statüsüyle mekân düzenlemeleri arasında uygunluk olmasına özen gösterilmiştir.

İşkenceci dışındaki bütün romanların başkışisi kadındır. Yine ilk iki romanın dışındaki başkışilerin hepsi aydın sınıfındandır. Bu kişiler otobiyografik özellikler gösterip şu ya da bu şekilde Alatl’dan izler taşırlar. Böylece

yazar, kendi cinsini merkeze taşıyarak romanda kadına önemli bir yer vermiştir. Zira son dönem Türk romanında; Adalet Ağaoğlu, Pınar Kür, Nazlı Eray, Latife Tekin gibi kadın yazarlar eliyle geçmişte olmadığı kadar kadına vurgu yapılmıştır.

Milliyetçi, siyasal İslamcı, devrimci ve Kürtçü tipler eliyle Türkiye’nin geçirdiği toplumsal ve siyasal değişimler gösterilmeye çalışılmıştır. Dönüm noktalarında sahneye sürülen bu zihinsel tiplerin, ülke hakkındaki düşünceleri açıkça sunulmuş; aralarındaki çatışmalar gösterilmiştir. Değişen toplumsal yapıyı göstermek bakımından fırsatçı, iş birliği, nihilist ve agnostik tiplere romanlarda yer verilmiştir. Zira bu tipler toplumsal bozulmaların, yozlaşmaların yaşandığı dönemlerde ortaya çıkmaktadırlar.

Alev Alatlının romanlarında gerilim öğeleri zayıftır. Ana düğüm ve ara düğümler merak öğesini kamçılayacak biçimde düzenlenmez. Yazarın hedeflediği de bu değildir. (O, düşüncelerini roman formu içinde vermek istemiştir.) Çatışma öğeleri, düğümlere oranla daha başarılıdır. Romanlarda iç çatışmaların az, toplumsal çatışmaların fazla olduğu görülür. Anlatıcı, çoğunlukla metinle okuyucu arasına girdiği için gerilim azalmaktadır. Bu yüzden yaşanan çatışmalar hiçbir zaman doruk noktasına ulaşmaz. Aynı nedenden düğümler de istenen etkiyi vermez.

1960’lardan sonra postmodern romancılar arasında yaygınlık kazanan metinlerarası ilişkiler, Alev Alatlının romanlarında geniş biçimde yer tutar. Hem metin ekleme hem de metin dönüştürme teknikleriyle oluşturulmuş yüzlerce metinlerarası öge bulunmaktadır. Bu hâliyle çalışmaya konu olan romanlar, bilimsel eserleri andırır. Alatl bu uygulamayla bir yandan romanlarını zenginleştirirken öte yandan eserlerinin belgesel özelliğini artırmaktadır. İleri sürdüğü düşüncelere kanıt oluşturmak, ele aldığı toplumsal ve siyasal ortamı aydınlatmak, romanın izleklerini güçlendirmek amacıyla metinlerarası ilişkilere başvurmuştur.

Atatlının sözcük dağarcığı çok geniştir. Halk dilinden, Osmanlı Türkçesinden, yabancı diller-

den pek çok sözcüğe romanlarında yer vermiştir. Konuşma dili içinde deyimlerin önemli bir ağırlığı bulunur. Son üç roman dışında bütün romanlarda hatırı sayılır biçimde yöresel söz kullanılmıştır. Yöresel sözler daha çok kırsal kesimin temsilcileri tarafından dillendirilmiş olup onların kişilik özelliklerini ve kökenlerini verme amacını gütmektedir. Cümlelere baktığımızda konuşma dilinin özelliğinden çok, yazı dilinin özelliğini görürüz. Alatlı'da esas dikkati çeken özellik, terimlerin çokluğudur. Bir edebî romanda rastlanmayacak ölçüde terim kullanılmıştır. Her romanda sosyal bilimler, fen bilimleri, tıp, mühendislik, edebiyat alanlarından yüzlerce terime yer verilmiştir.

Neredeyse deneme ya da makale türünün üslubu (biçemi) Alatlı tarafından romana taşınmıştır. Alatlı için roman yazmak, sanatsal bir oyun değil; handiyse okuyucuya bilgi ve düşünce aktarmanın bir yoludur. Zaman zaman bu üsluba eleştirel üslup da eşlik eder. Alev Alatlı düşünce üslubunu geniş bir sözcük dağarcığı ve çokça kullandığı terimlerle pekiştirir. Bu özellikleri üzerinden değerlendirdiğimizde, bu bütüncenin ana akım romandan epeyce farklı olduğunu görürüz. Pekâlâ bir makaleyle, bir incelemeyle ortaya konabilecek düşüncelerin, konuların Alatlı tarafından roman türüyle yazıldığını anlarız. Bu durum da onun ereğinin, sanat yapmak değil, Ahmet Mithat'ta olduğu gibi toplumu bilgilendirmek ve aydınlatmak olduğunu gösterir.

Kaynakça

- Yivli, Oktay (2009). *Alev Alatlı'nın Romancılığı*. Doktora tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yivli, Oktay (2013). *Alev Alatlı'nın Romancılığı*. Ankara: MEB Yayınları.
- Yivli, Oktay (2017). "Alet Alatlı Romanlarında Aydın-İktidar İlişkisi." *Dil, Sanat ve İktidar Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. Giresin: Giresun Üniversitesi. s. 525-530.
- Yivli, Oktay (2018). "Alev Alatlı." *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. Yesevi Üniversitesi: <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/alatli-alev>. ❖

Huzur

Yüreğimde bir damar usta işi cereyan,
Hangi yana baksam her tarafım kan, kan, kan.

Ölüm ricayla gelmez, ah benim kader atım!
Gemi azıya almış; azığı, benim canım.

Desinler gül yüzlü yâr, insan bir kere ölür.
Her gün acı çekene, hiç sorulur mu ömür?

Haydi! Yürü gidelim, belki hayat can bulur.
Yaşamak hüner değil, nerde bulunur huzur?

Yolları yürümeden bu akıl durulmuyor.
İnsan, akrep misali saktukça tutulmuyor.